

Újabb adatok az énlaki rovásemlék olvasatához

1. 1936-ban jelent meg Ferenczi Sándor *Az énlaki rovásírásos felirat* című könyve, amely monográfiászerűen tárgyalta az énlaki rovásfelirat (1668) keletkezéstörténetét. A kiadványhoz Szöcs Lajos korondi barátom révén jutottam hozzá, köszönet érte.

A felirat fényképe

Ferenczi egyik érdeme, hogy felsorolta az addigi olvasatkísérleteket. Behatóan foglalkozott a második sor, bal felőli, utolsó betűcsoporttal (jobbról balra haladó olvasatról van szó), amelynek feloldása körül máig viták „folynak”. Íme az értelmezések (eltekintettünk a nagybetűs jelölésektől): Csak e(gy), Deák E(gy), Pako, Jenlakan, De Jáko, Djako(n), Deáken(lakán), Jako vagy Dako. „Ahányan, annyiféleképpen” – jegyezte meg a szerző.

Ugyancsak ő – a hangcsoport első jeléről szólnán – így fogalmazott: „...lehetetlen más egyebet mondanunk, mint hogy ennek a jegynek mégis csak tisztán d hangértékűnek kell lenni.” A felirat „szerzőjéről” pedig megállapítja, hogy a Musnai név „...egyszerűen a származási helyet jelölő név.” Ezzel megerősíteni kívánta a Dako olvasat kizárólagos jellegét.¹

Ferenczi Sándor felfogását tovább éltették egyes kutatók. Főleg Ferenczi Géza „kardoskodott” minden újabb feloldási kísérlet ellen. Forrai Sándor visszatért a DIAKON feloldáshoz², magam 1994-95-ben a DARKO (RK ligálva) olvasathoz jutottam³. Aztán – módosítván álláspontomat – vissza-

kanyarodtam a DIAKON foglalkozásnévhez.⁴

Mi készített – és késztet ma is – arra, hogy „föladjam” eddigi eredményeimet? A válasz kézenfekvő: a tudományos kutatás előrehaladása. Kiderült, hogy feliratos (epigráfiai) rovásírásanyagunkban igenis volt/van ID és DI ligatúra. Az 1515-ből származó isztambuli rovásfeliratban sikerült helyesen elolvasnom a legvitatottabb betűcsoportot, az IdéTBeN=idejében szót, amelyben az ID összevont jel. A tordátfalvi ToRDIS feliratban (1600–1650) is ott ékeskedik a DI ligatúra, a székelykeresztúri kályhacsempén (1500 körüli) pedig szintén van – ezúttal három betűs – RDI összevontás. Mi a helyzet az utolsó betűvel? O vagy On jel? Ezt próbáljuk most tisztázni.

2. 2005 telén újra átolvastam Táncczos Vilmos *Keletnek megnyílt kapuja* című kötetét. Egyik legszebb írásában, a „Deákok” moldvai magyar falvakban címűben a következő adalékra bukkantam: „...az 1648-ban Moldvában járt Bandinus érsek úgy találja, hogy egy András nevű szabófalvi deák („Sabojanensi Diako Ungaro Andrea”) visszaél hatalmával...”⁵

Nos, a zárójeles rész Diako szavát azonnal az énlaki rovásfelirattal, a DAKO – DIAKON szavakkal hoztam összefüggésbe. Megéreztem: a végső, a döntő pillanat jött el, amikor megoldható a vitatott hangcsoport helyes olvasata. Ehhez viszont szükségem volt a kérdéses rész latin szövegére, annak fordítására. A szerzőhöz, Táncczos Vilmos egyetemi tanárhoz, néprajzkutatóhoz fordultam segítségért. Közlöm az általa írt teljes levelet:

"OZ47

Ráduly János rajza

Kedves János!

A kérdéses hely eredetiben: „At necdum omnes devoravimus difficultates, nam multis in dies a Sabojanensi diako Ungaro Andrea nuncupato afficimur injuriis, et probris, qui nullo sacro ordine initiatus, functiones parochiales (uti a persona fide digna adivimus) exercens libere tanquam sacerdos obibat...” (Marcus Bandinus jelentése. In Benda Kálmán szerk.: *Moldvai csángómagyar okmánytár. 1467–1706*. Budapest, Magyarországkutató Intézet, 1989. I. 379.)

Domokos Pál Péter – nem megbízható – fordításában:

„de azért nem voltunk minden nehézségen túl: mert az András nevű magyar diák (Sabojanensi diako Ungaro Andrea) napról napra – amint szavahihető embertől hallottuk – sok bántalommal és gyalázkodással illet, aki felszentelés nélkül plébánosi ténykedéseket végez minden teketória nélkül, éppen úgy, mint valami pap...” (Codex Bandinus. In Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Hatodik kiadás. Budapest, Fekete Sas Kiadó, 2001. 347.)

Barátsággal: Vilmos Kolozsvár, 2006. május 7.

3. További mondandóinkat így foglaljuk össze:

a. Utaltunk rá, hogy már epigráfiai feliratokban is előbukkant az ID és DI összevont jel. Ezek ismeretében most már leszögezhetjük: az első betű (lásd a rajzot, az olvasat jobbról balra halad) mindenképpen és félreérthetetlenül DI ligatúra. A függőleges vonal felső részén levő, balra futó vonal nagyon határozott, hosszú és egyáltalán nem olyan jellegű, mint a három S betű tetején levő, hátrafutó és szerep nélküli, apró vonalacskák. Ferenczi Sándor a kellő különbözőségeket nem érzékelte. Ezt írta: „...talán leghelyesebb a festő játszi kedvének, díszítencifrázni akaró szeszélyének tulajdonítanunk...”⁶

b. A betűcsoport véghangzója tisztán megépített O betű. Mi készítette a szerzőt az O betű használatára? A mester a nevet latinosan írta föl: Georgyius Musnai. A harmadik szó már foglalkozására utalt, s ő ezt is latinosította: Diako (olv. diáko, a latinban nem volt á hang).

c. Magyar nyelvünkben ez a szóalak diák–deák formában honosodott meg. Íme a két legrégebbi adat: 1237–40: Diaqui; 13. század: Dyak. Mind a kettő helynév.⁷

d. Szavunkra bőven találunk erdélyi adatokat Szabó T. Attila szótörténeti munkájában. A szó fontosabb jelentéseit a szerző így csoportosította: latinus műveltségű személy, írődeák, tanuló, külföldi iskolák látogatója, sekrestyés, kántortanító. Mi megtoldjuk: bármiféle más mesterségre is utalhatott, pl. bútorfestésre. Íme három -i betűs szóalak a műből: 1551: diyak; 1603: Peter djak; 1654: Istvan diak. A deákos alakok valósággal hemzsegnek a gyűjteményben.

Keresve kerestünk olyan megfogalmazást a könyvben, amely – felépítésében – hasonló (akár azonos) lenne az énlaki emlék kifejezésével. Kapunk: az adat 1667-ből való, szinte egyidős az énlaki felirattal. Íme: „En Apaczan lako Bíró Sámuel Diak”. Latinosítva ugyanolyan természetű lenne, mint az énlaki felirat kifejezése. A DIAKO szó amolyan „értelmező-jelzőszerűen” használt foglalkozásnév – írta Szabó T. Attila.⁸

e. A mostani DIAKO megfejtés nem közömbösíti sem a Székelymuzsnán élt (vagy még élő) Dakó családokat, sem a Homoród mentén tevékenykedő Darkó, szintén festegető pap (lelkész) egykori meglétét. A DAKO – DARKO személynevek viszont eredetükben (etimológiájukban) eltérőek. Erre már utaltunk. Ezt írtuk: „A Dakó valószínűleg becenév, a Dávid rövidülése +-kó becéző képző, a Darkó pedig szintén becézőnév, a Dáriusz rövidülése +-kó becéző képző. A két név fölcserélése tehát semmiképpen nem indokolható.”⁹

f. Átböngészünk – 17. századi Musnai neveket keresve – a *Székely Oklevéltár* új sorozatából a IV–VIII. kötetek helységnevmutatóit.¹⁰ A meglepetés nem maradt el. Íme: Erdőszentgyörgy 1614: Musnaj István; Dálnok 1614: Musnai János, Musnai Miklósné; Albis (Kézdiszék) 1614: Musnai György; Albis 1619: Georgius Musnaj; Betfalva 1635: Musnai István; Földvár 1642: Musnay Tamás; Újszékely 1692: Musnai János stb. Figyelemre méltó a Musnai György név két alakváltozata.

Látható, a Musnai nevek nagy szóródást mutatnak Erdélyben, székelyföldi előfordulásuk Kézdiszéktől Aranyosszékiig ível.

g. Utalnunk kell a Benkő Elek és Ughy István által írt monográfiára,¹¹ amelyben a szerzők Székelykeresztúr és környéke régi kályhacsempéit mutatják be. Székelyszentmihályon máztalan csempe került elő a következő felirattal (a zárójelbe tett betűk hiányzanak, ezeket Benkő Elek egészítette ki): Fazak(as) Mihali. Geo(rgius?) Mus(n)a(i)? An(n)o 1637. Szerintünk az énlaki festőmesternek – minden bizonnyal – valami köze volt/lehetett a csempe létrejöttében. Valószínűleg a környéken „élte le” életét diákként.

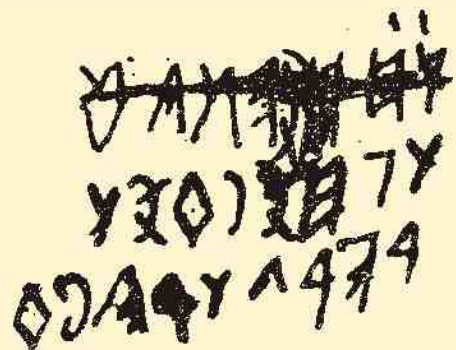
4. Végül álljon itt – immár módosítva – az énlaki rovás emlék olvasata (az első szóban „ugratva” van az E betű, az utolsó szó kezdőbetűje ligatúra):

eGYAZISTEN

GEORGYUS MUSNAI DIAKO (olv. Diáko)

Az olvasó figyelmét föl kell hívunk rovásíró Musnai György egyik írástörténeti hibájára: az I betűket (háromszor is) D betűkkel jelölte. Az I a legrégebbi emlékekben függőleges vonalból és balra lejtő ferde keresztvonalból áll össze (lásd nikolsburgi ábécé, 15. sz. második fele). Ez a tévedés is elősegíthette a felirat körül kialakult „galibát”. A közölt fényképet Ferenczi Sándor kötetéből másoltuk.

5. Írásomat már teljesen lezártam, véglegesítettem, legépeltem, amikor motoszkalni kezdett bennem a gondolat: bele kell nézнем Sándor Klárának a bolognai rovás emlékről (15. század második fele) szóló monográfiájába.¹² Szerepel a kötetben a *tizenkét apastalok* kifejezés rovásírási formája. Fénymásoltuk, mellékeljük. Jobbról balra a második betű I hangértékű: tökéletes mása az énlaki DI ligatúra I betűjének. Perdöntő bizonyíték: a balra tartó mellékvonal nem dísz, hanem szerves része a betűnek. Az I betű tehát ilyen formában is „funkcionált”. Ha középtájon keresztvonalat húznánk, megkapnánk a DI összevont jelet, amelyet Musnai György – kétszáz év múlva is – messterien hasznosított.

Részlet a bolognai rovás emlékből

1. Ferenczi Sándor: *Az énlaki rovásírási felirat*. Kolozsvár, 1936. 7, 31, 33–34.
2. Forrai Sándor: *Az ősi magyar rovásírás az ókortól napjainkig*. Lakitelek, 1994. 314.
3. Ráduly János: *Rovásíró őseink. Adalékok rovásírásunk ismeretéhez*. Korond, 1995. 60–63.
4. Ráduly János: *Még egyszer az énlaki rovás emlékről*. Hazanéző, 2000/1. sz. 22–23. Újraközölve: *Titkok a rovásírásban*. Székelyudvarhely, 2004. 83–88.
5. Tanczos Vilmos: *Keletnek megnyílt kapuja. Néprajzi esszék*. Kolozsvár, 1996. 193.
6. Ferenczi Sándor: i. m. 27.
7. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. I. kötet. A–Gy. Főszerkesztő Benkő Loránd. Bp., 1967–1995. 628.
8. Szabó T. Attila: *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*. II. kötet. Cs–Elsz. Bukarest, 1978. 275–279.
9. Ráduly János: *Rovásíró őseink...*, 60–63.
10. *Székely Oklevéltár*. Új sorozat. IV–VIII. kötet. Bevezetéssel és jegyzetekkel közléteszi Demény Lajos. Kolozsvár, Marosvásárhely, 1998–2006.
11. Benkő Elek – Ughy István: *Székelykeresztúri kályhacsempék. 15–17. század*. Bukarest, 1984. 74. lap és 75. kép.
12. Sándor Klára: *A Bolognai Rovás emléke*. Szeged, 1991. 113.

Ráduly János